

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ДС/ВМ05/4-02 бр. 2685/1-XVI/I 8
22.12.2016. године

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду на својој IX редовној седници, одржаној 22.12.2016. године – на основу чл. 231. став 1. алинеја 15. и 16. и члана 278. Статута Факултета, прихватило је Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: ОДНОС РИМЉАНА ПРЕМА ГРЦИМА И ГРЧКОЈ КУЛТУРИ У ЦИЦЕРОНОВИМ ДЕЛИМА: КОНТЕКСТУАЛНА АНАЛИЗА ЕТНОНИМА «ГРК» И ПЕРТИНЕНТНИХ ТЕРМИНА, докторанда Марине Милановић.

За ментора је одређен доц. др Борис Пендељ.

Доставити:

1x Универзитету у Београду
1x Стручном сараднику за
докторске дисертације
1x Шефу Одсека за правне послове
1x Архиви

ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА

Проф. др Војислав Јелић

Факултет <u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
<u>04/1-2 бр. 6/228</u>	Веће научних области друштвено-хуманистичких
(број захтева)	наука
<u>23.12.2016.</u>	(Назив већа научних области коме се захтев упућује)
(датум)	

ЗАХТЕВ

за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Однос Римљана према Грцима и грчкој култури у Цицероновим делима:

Контекстуална анализа етнонима Грк и пертинентних термина

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА класична филологија
ОБЛАСТ

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Марина (Живорад) Милановић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо Филозофски факултета
образовање:

Година 2013. дипломирања:

Назив мастер рада кандидата:

Контраховани облици перфекатске основе у Цицероновим Веринама и Филипикама

Назив факултета на коме је мастер рад одбрањена: Филозофски факултет, Универзитет
Година одбране мастер рада: 2014. у Београду

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће
на седници одржаној 22.12.2016.

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

	ДЕКАН ФАКУЛТЕТА
	<u>Проф. др Војислав Јелић</u>

Додатак уз образац 1.

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ

за кандидата Марину Милановић

Име и презиме ментора: др Борис Пендељ

Звање: доцент

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

1. “Уз Први говор против Катилине у преводу Милана А. Јовановића”, ЗМС за класичне студије 1, Нови Сад 1998, 291–293.
2. “Should I Stay or Should I Go?”, Ciceron Atiku krajem 44. godine, XVI 10; 13–15, (prevod, predgovor i komentar), Lucida intervalla 26 (2/2002), 117–130.
3. Ciceron, Besede: Beseda za Ligarija (prevod s latinskog, predgovor i komentar), Beograd 2004, 105–126.
4. Marko Tulije Ciceron, Druga Filipika protiv Marka Antonija (prevod s latinskog, predgovor i komentar), Fedon, Beograd 2013.
5. Драгана Димитријевић – Борис Пендељ, „Семантички потенцијал именице stomachus и њених изведеница у Цицероновим делима”, Lucida intervalla 44 (2015), 53–75.

Заокружити одговарајућу опцију (А, Б, В или Г):

А) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији техничко-технолошких, природно-математичких и медицинских наука ментор треба да има најмање три рада са SCI, SSCI, AHCI или SCIE листе, као и Math-Net.Ru листе.

Б) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији друштвено-хуманистичких наука ментор треба да има најмање три рада са релевантне листе научних часописа (Релевантна листа научних часописа обухвата SCI, SSCI, AHCI и SCIE листе, као и ERIH листу, листу часописа које је Министарство за науку класификовало као M24

и додатну листу часописа коју ће, на предлог универзитета, донети Национални савет за високо образовање. Посебно се вреднују и монографије које Министарство науке класификује као M11, M12, M13, M14, M41 и M51.)

В) У случају израде докторске дисертације према ранијим прописима за кандидате који су стекли академски назив магистра наука ментор треба да има пет радова (референци) које га, по оцени Већа научних области, квалификују за ментора односно дисертације.

Г) У случају да у ужој научној области нема квалификованих наставника, приложити одлуку Већа докторских студија о именовању редовног професора за ментора.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Датум _____

М.П.

проф. др Војислав Јелић

UNIVERZITET U BEOGRADU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODELJENJE ZA KLASIČNE NAUKE

OBRAZLOŽENJE PREDLOGA TEME DOKTORSKE DISERTACIJE

**ODNOS RIMLJANA PREMA GRČIMA I GRČKOJ KULTURI U
CICERONOVIM DELIMA:
KONTEKSTUALNA ANALIZA ETNONIMA GRK I PERTINENTNIH
TERMINA**

Mentor

Doc. dr Boris Pendelj
Milanović

Kandidat

Marina

Beograd, 2016.

PREDMET ISTRAŽIVANJA

Predmet istraživanja predložene teze je analiza odnosa Rimljana prema Grcima i antičkoj grčkoj kulturi kroz dela Marka Tulija Cicerona. Istaknuti rimski državnik i advokat, ostavio je iza sebe mnoštvo političkih i sudskih govora, retorskih i filozofskih dela, ali i privatnih pisama u kojima se možemo obavestiti o njegovom ličnom mišljenju o Grcima i grčkoj kulturi, o osećanju filhelenizma ili pak antihelenizma, koji su bili zastupljeni među rimskom političkom i intelektualnom elitom pozne Republike.

Antička grčka kultura oduvek se smatrala stožerom evropske civilizacije i pokretačem mnogih promena koje su zadužile čitavo čovečanstvo. U tom kontekstu, bitno je znati kako su se Rimljani odnosili prema njoj i kako su se ophodili prema njenim nosiocima. Taj odnos je značajan i zanimljiv iz ugla današnjeg posmatrača jer je bio bogat i svakako nešto više od osvajačko-potčinjenog. Rimska i njoj, kako se oduvek smatralo, „nadređena“ grčka kultura prožimale su se međusobno već od ostvarivanja prvog dubljeg kontakta na području južne Italije. Uzajamni uticaj oblikovao je obe civilizacije, stvarajući neraskidive kulturološke i političke veze među njima. Blisko povezane i međusobno zavisne, ove kulture vekovima su se nadmetale i dopunjavale. Kultura Grka, razvijenija te uticajnija, u početku je bila uzor rimskoj, a kasnije i takmac. Poznata je priča o Trojancu Eneji kao praocu rimskog naroda, koji vodi poreklo od grčke boginje ljubavi Afrodite. Njihove mitologije i zajednička božanstva slikovito svedoče o dugotrajnom kontaktu ovih naroda. Delfijsko svetište rimske delegacije posećivale su uglavnom posle izvojevanih pobeda. Treba spomenuti da je Kvint Fabije Piktora – predvodnik jednog od rimskih poslanstava u Delfe, odlično poznavao grčki jezik i prvi napisao istoriju Rima na tom jeziku, jer nije bilo tradicije pisanja istorijskih dela na njegovom maternjem latinskom.¹ Slavni cenzor Marko Porcije Katon Stariji kritikuje takvu praksu koja je zavládala među prvim analistima, pogotovo Postumija Albina, koji se na početku svog dela izvinjava zbog svog nesavršenog grčkog.²

Ovo su samo neki od događaja koji su obeležili zajedničku istoriju. Radi boljeg poznavanja razvoja odnosa između ove dve velike kulture, bavićemo se segmentima Ciceronovih dela u kojima pominje Grke, u dobrom ili lošem kontekstu. Grčko-rimski odnosi su kompleksna i obimna tema koja se ne može posmatrati iz jednog ugla, isključivo političkog, psihološkog ili pak kulturološkog. Period koji se mora pratiti je izuzetno dug, izvora je malo, pogotovo za ranu Republiku. Dalje, dostupne su nam istorijske činjenice, kao i mišljenja malobrojnih koji su ostavili neko pisano delo i onih koji su se po tom pitanju izjašnjavali. Mišljenja običnog rimskog sveta, iskustva iz svakodnevnog života, izuzev istorijskih ličnosti i ljudi od knjige, gotovo je nemoguće istraživati.

¹ Cic. *De Div.* 1. 43; Liv. *Ab urbe*, 23.11. 1–6.

² Cic. *Brut.* 81; Plut. *Cato*, 12.5.

U ovom radu pokušaćemo da odgovorimo na pitanje kako se može definisati Ciceronov stav prema grčkom nasleđu i toj naciji, može li reći i sa kakvim implikacijama da li je on lično bio helenofil ili pak suprotno. Filhelenizam je tema koja mora biti istraživana u okvirima političkih događanja između Grčke i Rima, i analizom dela onih pisaca koji su eksplicitno iznosili svoje mišljenje na pomenutu temu. Filhelenizam se, dakle, može pratiti iz ugla javnih dešavanja i književne tradicije. S tim u vezi, Ciceronova dela nam se čine kao nezaobilazna na tom putu. U ovom istraživanju rimskog odnosa prema grčkoj kulturi opredelili smo se za analiziranje opusa autora koji se u tu svrhu kvalifikuje svojim širokim obrazovanjem i interesovanjem za grčku kulturu. Iako *homo novus* među rimskim državicima, Ciceron je potekao iz stare, dobrostojeće viteške porodice, koja je njemu i bratu Kvintu obezbedila široko i kvalitetno obrazovanje. Po prelasku iz Arpina u Rim, Ciceron, zahvaljujući indirektnim porodičnim vezama sa uticajnim Rimljanima, uči kod najboljih grčkih i rimskih učitelja. Zanimanje za grčku kulturu je već tada iskazao. Poznati su njegovi rani prevodi Arata i Ksenofonta. On je sklapao, a kasnije i negovao mnogobrojna prijateljstva sa Grcima. Jedno od prvih bilo je sa skeptikom Filonom iz Larise. Tada je, kao mladi student, od upravnika atinske Akademije stekao značajna filozofska znanja. Diodot, filozof-stoik, živio je u kući Ciceronâ, tako da je budući *otac otadžbine*³ od najranijih vremena bio okružen grčkim učiteljima i grčkom naukom. Vežbao je da piše i govori kako na latinskom tako i na grčkom.

Odnos Rimljana prema grčkoj kulturi je složen. Izolovano posmatrajući neke događaje moglo bi se zaključiti da je najveće obeležje tog odnosa ambivalentnost. Jedna krajnost bila bi divljenje prema toj kulturi i podražavanje, čiji bi predstavnik bila intelektualna elita sakupljena oko Scipiona Emilijana, a druga krajnost bila bi oličena u Marku Katonu Starijem, najvećem protivniku grčke kulture.

Podatke koje imamo za doba vladavine kraljeva i najraniji period rimske Republike su oskudni što se naše teme tiče. Sibilske knjige, pisane u grčkom heksametru, stigle su u Rim za vreme Tarkvinija Oholog i bile su konsultovane u doba najvećih kriza

³ Titulu „otac otadžbine“, lat. *pater patriae* rimski Senat dodeljivao je najzaslužnijim magistratima i carevima. Ciceron je bio drugi po redu koji je zaslužio to zvanje kada je sprečio Katilininu zaveru 63. godine pre n. e.

u toku rimske istorije. Rano su uvedeni kultovi Apolona i Demetre, već u 5. veku pre n. e. Poznato je da su određeni nobili imali grčka *cognomina*, pa je tako među konzulima bilo grčkih nadimaka, poput *Philo*, *Sophus*, *Philippus*, *Philus*.⁴ Od druge polovine 3. veka pre n. e. imamo konkretnije podatke o kontaktu ovih dveju nacija. Zanimanje za grčku književnost i kulturu je očiglednije, te grčki oslobođenik iz Tarenta Tit Livije Andronik prevodi Homera za rimsku elitu, u Rimu se ceni grčka umetnost, što možemo zaključiti na osnovu mnogobrojnih ratnih pljačkanja i prisvajanja raznih grčkih umetnina od strane Rimljana. Neslavni primeri su haranje Tarenta 272. godine, pustošenje Sirakuze 211. i Korinta 146. godine pre n. e. Mnoge dragocenosti iz ratnog plena našle su se u rimskim hramovima, a neke su krasile i privatne kuće. Kao znak rimske netrpeljivosti prema Grcima ostali su zabeleženi progoni grčkih filozofa i retora iz Rima 173. i 161. godine pre n. e., kao i ukidanje Dionosovog kulta 186. i javno spaljivanje Pitagorinih knjiga i pravnih spisa kralja Nume Pompilija 181. za koga su Rimljani verovali da je bio Pitagorejac, sa čime se Ciceron ne slaže.⁵ On tvrdi da je Numa živio mnogo pre Pitagore i ističe kako baš njihov kralj Numa treba da bude cenjen jer je posedovao takvo ogromno znanje skoro dva veka pre samih Grka. U istom delu, Ciceron spominje i zatvaranje retorskih škola u Rimu 92. godine pre n. e. od strane cenzora, navodeći da „novokomponovani“ rimski učitelji retorike nisu mogli da pruže kvalitetno znanje, kao što su to uspevale njihove grčke kolege, te da su te škole zapravo bile neuspela imitacija grčkih, u koje nije imao poverenja.⁶ Kao što smo pomenuli, najvećeg i najotvorenijeg protivnika grčko nasleđe je imalo u Marku Porciju Katonu Starijem, čuvenom rimskom senatoru, koji je, čini se, više nastojao da u Republici osnaži rimske običaje i vrednosti u skladu sa svojom cenzorskom dužnošću, nego što je smatrao da je sve grčko nužno loše. Tradicija nam kazuje da je čak i sam poznavao grčki jezik, da je imao talentovanog roba grčkog porekla, po imenu Hilon, koji je podučavao mnogu decu u velikom Katonovom domaćinstvu, ali ne i njegovog sina, o čijem se obrazovanju Katon lično starao.⁷ Incidenti iz 173. i 161. godine nisu bili usamljeni primeri rimske netrpeljivosti prema grčkoj intelektualnoj eliti. Naime, i Katon je proterao tri grčka filozofa 155. pre n. e. godine uz

⁴ Gruen 1992, 227.

⁵ Cic. *De Orat.* 2, 154.

⁶ Isto, 93–55.

⁷ Plut. *Cato*, 20.

obrazloženje da će rimski mladići više zavoleti retoriku i filozofiju od ratovanja, i da će zanemariti obrađivanje zemlje budu li slušali njihove govore. Grčke nauke su, prema njegovom mišljenju, isuviše opasne, subverzivne i mogu iskvartirati rimsku omladinu. Može se postaviti kao teza da je podražavanje Grka bilo dozvoljeno pesnicima i drugim umetnicima, ali ne i državicima. Uočljiva je podjela između privatne (ne)naklonosti i javnog stava, tj. osećanja i ponašanja. Ovu praksu ćemo istraživati kroz Ciceronov opus s obzirom na to da je većinu svojih dela namenio široj javnosti, ali ne i pisma. Upoređićemo kakve stavove je iznosio javno u svojim retorskim i filozofskim delima i govorima, a koje pak samo u intimnoj prepisci. Intelektualna pozornica Rima Ciceronovog doba bila je složena. Slavni govornik sumnja u visoku obrazovanost rimske elite i govori nam o površnosti znanja većine Rimljana. Tako u govoru *Pro Murena* javno hvali publiku laskajući im da su to ljudi od knjige i nauke, a u *De Finibus* o istom tom događaju i o istoj publici govori kao o nezalicama. Javna nastupanja su mediji antičkog doba, govornici su bili takoreći glumci, a govor dobro skrojeni scenario kojeg se trebalo držati zarad uspeha; reči su merene kriterijumima slušalaca, a manje ličnim autorovim. Treba imati na umu da je uveravanje uspešnije kada govornik može da nađe usku vezu sa običajima, ukusima, strahovima, željama svoje publike, ali i kada podilazi svom auditorijumu iznoseći predrasude i stereotipe koji u narodu postoje u vezi sa određenom temom, nacijom. Ciceronovi stavovi u govorima ne moraju predstavljati njegovo lično mišljenje, već mogu biti uslovljeni stavovima publike. Mnogi naučnici (Gruen 1992; Wardman 1976) ističu kako se stavovi i događanja u domenu kulture nisu prelivali na državničke poslove i postupanja. Što se tiče državnih interesa, moglo bi se reći da filhelenizam nije postojao. Veliki je broj takvih primera kroz rimsku istoriju gde naklonost rimskog zapovednika prema grčkoj kulturi nije spasila propasti grčke gradove.

Bitno je u kontekstu rimsko-grčkih odnosa pomenuti i bilingvizam kao odraz spoja dveju kultura. Sa sigurnošću se može tvrditi da su u Ciceronovo doba grčki jezik poznavali kako elitni slojevi društva, koji su ga usvajali formalnim obrazovanjem, tako i niži slojevi, koji su grčki jezik učili u procesu svakodnevne komunikacije. Tako je grčki jezik na rimskom tlu u sebi nosio dualnost – bio je znak prestiža među elitnim slojevima, ali i jezik najnižih društvenih masa. Ostala su zabeležena zvanična obraćanja rimskih

državnika na grčkom jeziku narodu na području Velike Grčke⁸, ali se grčki jezik čuo i u Senatu u periodu pozne Republike, kada je Apolonije Molon sa Rodosa gostovao u Rimu. Latinski jezik bio je obavezan prilikom zvaničnih dešavanja izvan matice, sve sa ciljem uspostavljanja rimskog autoriteta nad osvojenim oblastima i pokazivanja nadmoći. Tako su postupali Katon, Emilije Paul, čak je i Ciceron imao svog prevodioca, kada je bio guverner Kilikije, bez obzira na to što je znao grčki.

U kontekstu rivaliteta, koji je u antici postojao između grčkog i latinskog jezika, Ciceron je osporavao premoć grčkog jezika i marljivo je radio na tome da filozofsku terminologiju svog jezika učini nezavisnom od grčke.

Analizom Ciceronovih razmišljanja iznetih u pojedinim delima istražićemo koliko su kod samog autora, pa samim tim i u rimskom društvu pozne Republike, bili prisutni animozitet, predrasude ili pak naklonost, kao i stereotipi vezani za Grke. Sam Ciceron u svom delu *De oratore* piše da je njegov deda smatrao da što bolje Rimljanin zna grčki jezik da je time lošiji čovek.⁹ Odnos Rimljana prema Grcima varirao je od prezira do poštovanja, u stilu Katulove pesme *Odi et amo*, i mogao bi se opisati kao prenaglašen i ambivalentan. Istoričar Erih Gruen smatra da je rimski odgovor na antičku i helenističku kulturu bio dosledan, i da ne treba govoriti o bilo kakvom fluktuiranju rimskog odnosa prema Grcima, ni na političkom, ni na kulturološkom planu.¹⁰ Naš zadatak biće da otkrijemo pojedinosti i nijanse tog odnosa kroz Ciceronov ugao gledanja i da pokušamo da uklopimo zaključke do kojih dođemo u celokupnu sliku o odnosu ovih dveju kultura.

U centar našeg istraživanja određenih segmenata Ciceronovog opusa biće postavljeno i pitanje o suprotstavljanju „dveju kultura“ unutar jedne grčke, koja se dijahronijski, već u govornikovom vremenu, delila na uzornu antičku i savremenu helenističku. Poznato je kako Ciceron svog brata Kvinta savetuje da, kao budući guverner u Aziji, bude oprezan pri sklapanju prijateljstava sa tamošnjim Grcima, jer je dugotrajno ropstvo izmenilo i iskvarilo njihov karakter, i da je nekolicina dostojna starih Grka.¹¹ Biće korisno istražiti stavove Ciceronovih literarnih likova u retorskim i filozofskim delima i

⁸ Ciceron se obratio na grčkom Senatu u Sirakuzi, u slučaju protiv Vera, a dosta ranije, za vreme rata sa Tarentom, Lucije Postumije Megel je, zbog lošeg grčkog, ismejan, čak je doziveo neprijatnost da jedan besni Tarentinac urinira po njegovoj togi.

⁹ Cic. *De orat.* 2. 265.

¹⁰ Gruen 1992, 269.

¹¹ Cic. *Q. Fr* I, 1. 16–18.

pratiti intelektualni razvoj Rima budući da je većina tih ličnosti za generaciju starija od samog autora, koji je pokušao da na autentičan način prikaže intelektualni i socijalni milje svojih likova u dijalozima.

Bavićemo se i terminima *helenofil*, *Graeculus*–*Grk*, nazivima kojima su Rimljani pokušavali da označe svoje sunarodnike koji su imali neki poseban, naklonjen odnos prema grčkoj kulturi ili su živeli na Grcima sličan način – *pergraecari*, a to je, iz rimske perspektive podrazumevalno neumerenost, rasipništvo, preterano bavljenje filozofijom i srodnim naukama. Plutarh navodi da su Cicerona nazivali *Grkom* i učenjakom i da su neobrazovani Rimljani olako etiketirali ljude tim etnonimom,¹² a i sam Ciceron u prepisci sa Atikom piše kako njih dvojica jesu, a i smatraju ih za helenofile – φιλέλληνες.¹³ Dalje, istražićemo kako se Ciceron služio ustaljenim shvatanjima o Grcima – svojim savremenikima, a i onim predašnjim, i koliko je te karakterne i kulturološke crte koristio u svojim govorima za oslikavanje osobina svojih protivnika, a kako se odnosio prema grčkoj starini i njenim nosiocima. Naime, izvori svedoče da su se već i pre Ciceronovog doba za Grke vezivale određene osobine i *modus vivendi*. Latinski glagoli *pergraecari*, *congraecari*, koji se javljaju u Plautovim komedijama, kao i *graecissare*, u značenju „živeti na grčki način“, svedoče nam o tome.

CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj nam je da iz ugla govornikovih ličnih shvatanja, iznetih u njegovim delima, osvetlimo, koliko je to moguće, praksu tadašnjeg rimskog sveta, to jest da li je bilo izraženog filhelenizma ili animoziteta prema helenstvu i, ako ih je bilo, kako su se manifestovali.

Cilj nam je, takođe, da kroz Ciceronove govore istražimo koliko je osećanje antihelenizma bilo korišćeno kao svojevrsna invektiva na suđenjima protiv lica čije su se osobine i ponašanje dovodili u vezu sa ustaljenim uglavnom degradirajućim mišljenjem o Grcima.

Pokušaćemo da ispitamo da li su protivljenje grčkoj kulturi i podozrivost prema njoj bili simbolični radi potvrde i očuvanja rimske kulturne nezavisnosti od strane

¹² Pluth. *Cic.* 5.

¹³ *Cic. Att.* 1.15.1.

vladajuće i intelektualne elite, ili je pak ta netrpeljivost imala dublje korene. Ciceron je, iako je u više slučajeva nastupao kao branilac, bio poznat po invektivama – govori protiv Vera, Katiline, Pizona, M. Antonija i mnogi drugi. Dosta toga je u Rimu bilo za osudu – robovsko poreklo, kukavičluk, korumpiranost, varvarstva, te neobično ponašanje, izgled, oblačenje pa i samim tim „grčki način života“ i mane koje su se pripisivale grčkom narodu. Ciceron se jeste suprotstavljao stranim uticajima i evidentno je menjao stavove o Grcima od jednog do drugog govora, u zavisnosti od situacije. Naš cilj je da razjasnimo i bliže odredimo taj čitav spektar njegovih stavova koji su fluktuirali od osećanja zahvalnosti prema grčkoj kulturi do nipodaštavanja iste. Analizirajući ovakve pojave, moći ćemo bolje da sagledamo različitosti među kulturama, te da bliže odredimo vrednosti koje je rimska kultura isticala kao uzorne, a koje je kritikovala u skladu sa svojom običajnim načelima. Kompletnom analizom predloženih termina, potpomažući se literaturom, imaćemo potpuniji uvid u Ciceronovo poimanje grčke kulture.

OSNOVNE HIPOTEZE

Hipoteze na kojima se zasniva ovaj rad jesu da je moguće, istražujući određeni deo Ciceronovog opusa, to jest pojedinačne primere datog predloga teme, doći do opštih zaključaka o autorovom ličnom odnosu prema Grcima i njihovoj kulturi.

Dalje, da je Marko Tulije Ciceron reprezentativan i relevantan kao izvor za istraživanje ove teme, budući državnik i advokat, pritom visoki intelektualac koji se i sam usavršavao u kolevcu evropske civilizacije. Ne možemo biti sigurni koji stavovi o Grcima u govorima su njegovi lični, a koje iznosi kao advokat. Međutim, pretpostavka je da ih možemo analizirati i porediti sa onim iznetim u intimnijoj prepisci. Literatura savetuje da stavove izrečene u govorima uzimamo sa oprezom, jer mogu biti neiskreni. Očekujemo da će naša analiza pokazati slojevitost u pogledu Ciceronovog odnosa prema grčkom nasleđu i da će doprineti celokupnom mozaiku promatranja i razumevanja uzajamnog dejstvovanja ovih dveju uzornih kultura.

Pretpostavka je da se istražujući mesta gde eksplicitno pominje Grke može steći značajan uvid u predstavljenu temu. Celokupan Ciceronov opus biće obihvaćen našim istraživanjem. Termini koji će biti obuhvaćeni našom pretragom su etnonim *Grk* (*Graecus*, *Graius*, *Achaei*, *Achivi*) i pripadajući toponimi. Naravno, svesni smo da je

Ciceron govorio o Grcima pominjući pojedince ili ne spominjući eksplicitno predložene termine naše pretrage. Međutim, da bismo istražili ovu temu kroz celokupan opus, ograničićemo se na nekolicinu termina koje ćemo pratiti kroz njegova dela. Preliminarnim pretraživanjem došli smo do određenih statističkih podataka, to jest do ukupnog broja gorepomenutih termina u Ciceronovom opusu, koji premašuje cifru od hiljadu pominjanja *Grka*, *Grčke*, *Atine* i *Rodosa*, *Sparte*. Svaka upotreba ovih termina biće analizirana ukoliko se utvrdi da je relevantna za našu temu. Broj nađenih primera je nemali, tako da sa sigurnošću možemo tvrditi da će činiti podesan materijal za naše istraživanje.

METOD ISTRAŽIVANJA

Namera nam je da elektronskim putem pretražimo predložene termine u Ciceronovom opusu i sakupimo ilustrativne primere za predloženu temu, da ih, uz korišćenje literature, analiziramo, uporedimo i izvedemo opšte zaključke. Koristili bismo se, dakle, komparativnim metodom pri dvojakom poređenju. Prvenstveno bismo pokušali da pronađemo istovetnosti i razlike među nalazima iznesenim u govorima, filozofskim i retorskim delima sa nalazima iz intimnije prepiske, iz pisama. Takođe, poredili bismo nalaze koji se odnose na njegove savremenike Grke i one u kojima iznosi svoje mišljenje o starim Grcima. Analizirali bismo pod kakvim uslovima su se njegovi stavovi menjali, i pokušali bismo da pronađemo razloge tome. Pratili bismo kako je ta situacija izgledala na dijahronijskom planu, od početka do kraja njegove karijere.

STRUKTURA RADA

Rad bi trebalo da se sastoji od naslovne strane, sadržaja, uvoda, pet poglavlja sa analiziranim primerima u kojima se pominju etnonim *Grk* (*grčki*), i toponimi *Grčka*, *Atina*, *Rodos*, dodatka, zaključka, i bibliografije.

U **Uvodu** će biti predstavljeni predmet i cilj istraživanja, metodologija kojom ćemo se koristiti, kao i saznanja koja nam nudi literatura. Potom, u svakom od četiri glavna poglavlja, koja čine stožer rada, biće analizirani segmenti iz određene grupe

Ciceronovih dela. Prvu grupu će činiti primeri iz govora, i oni će biti obrađeni u prvom poglavlju, u drugom će biti primeri iz retorskih dela, u trećem iz filozofskih, a u četvrtom će biti analizirani primeri iz pisama. U petom će biti upoređeni nalazi iz svih prethodnih poglavlja. U **Dodatku** će se nalaziti grafički i tabelarni prikaz zastupljenosti pretraživanih termina. Zatim sledi **Zaključak** u kome će biti izložena saznanja dok kojih smo došli i zaključci koje smo izveli. U **Bibliografiji** će biti popisani svi korišćeni izvori i literatura. Moguće je da spisak predložene literature bude proširen u toku samog pisanja rada.

KONCEPCIJA RADA

1. SADRŽAJ

2. UVOD

2.1. PREDMET

2.2. CILJ

2.3. POSTOJEĆA ISTRAŽIVANJA

3. GOVORI

4. RETORSKA DELA

5. FILOZOFSKA DELA

6. PISMA

7. POREĐENJE NALAZA

8. DODATAK

8.1. GRAFIČKI PRIKAZ

8.2. TABELARNI PRIKAZ

9. ZAKLJUČAK

10. BIBLIOGRAFIJA

BIBLIOGRAFIJA

ADAMS 2003 = J. N. Adams, *Bilingualism and the Latin language*, Cambridge University Press, Cambridge.

ADAMS / JANSE / SWAIN 2002 = *Bilingualism in Ancient Society – Language contact and the Written Text*, Edited by J.N. Adams, M. Janse, S. Swain, Oxford University Press, Oxford.

BALDWIN 1992 = B. Baldwin, "Greek in Cicero's letters" *Acta classica*, 35, 1–18, University of Calgary, South Africa.

- BROWN 1934 = R. M. Brown, *A Study of the Scipionic Circle*, Scottdale.
- CHURCH 1989 = A. J. Church, *Roman life in the days of Cicero: sketches drawn from his letters and speeches*, Seeley and Co, London.
- CROWTHER 1983 = N. B. Crowther, "Greek Games in Republican Rome", *L'Antiquité Classique*, T. 52, 268-273, Antiquité Classique.
- DAVIES 1971 = J. C. Davies, "The Originality of Cicero's Philosophical Works", *Latomus*, T. 30, Fasc 1, 105-119, Société d'Études Latines de Bruxelles.
- DUBUISSON 1982 = M. Dubuisson, *Some aspects of Graeco-Roman relations: The attitude of Roman administration towards language use; Xenophobia and disparaging words in Greek and Latin*, Historisches Institut of the Rheinisch-Westfälische Technische Hochschule, Aachen.
- DUNKLE 1967 = J. R. Dunkle, "The Greek Tyrant and Roman Political Invective of the Late Republic", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Vol. 98, 151-171, Johns Hopkins University Press.
- ERSKINE 1991 = A. Erskine, "Hellenistic Monarchy and Roman Political Invective", *The Classical Quarterly*, Vol. 41, No. 1, 106-120, The Classical Association, Cambridge University Press.
- ERSKINE 1995 = A. Erskine, "Rome in the Greek World: The significance of a name", *The Greek world*, Edited by A. Powell, Routledge, New York.
- ERSKINE 1997 = A. Erskine, "Greek gifts and Roman suspicion", *Classics Ireland*, Vol. 4, 33-45, Classical Association of Ireland.
- FRIEDLÄNDER 1965 = L. Friedländer, *Roman Life and Manners under the Early Empire*, Routledge and Kegan Paul, London.
- GRUEN 1974 = E. S. Gruen, *The last generation of the Roman Republic*, University of California Press, Berkeley.
- GRUEN 1992 = E. S. Gruen, *Cultural and National Identity in Republican Rome*, Cornell University Press, New York.
- GRUEN 1992 = E. S. Gruen, *The Hellenistic World and the Coming of Rome*, University of California Press, Berkeley.

GUITE 1962 = H. Guite, "Cicero's Attitude to the Greeks", *Greece and Rome*, Vol. 9, No. 2, 142-159, Cambridge University Press.

HAARHOFF 1948 = T. J. Haarhof, *The Stranger at the Gate*, Blackwell, Oxford.

HALL 2009 = J. Hall, *Politeness and Politics in Cicero's Letters*, Oxford University Press, New York.

HENRICHS 1995 = A. Henrichs, "Graecia Capta: Roman Views of Greek Culture", *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 97, 243-261, Harvard University.

HOUGH 1934 = J. N. Hough, "The Use of Greek Words by Plautus", *The American Journal of Philology*, Vol. 55, 346-364, Johns Hopkins University Press.

ISAAC 2004 = B. Isaac, *The Invention of Racism in Classical Antiquity*, Princeton University Press, Princeton.

JOCELYN 1977 = H. Jocelyn, "The ruling class of the Roman Republic and Greek Philosophers", *Bulletin of the John Rylands Library*, 59, 323-366, Manchester University Press.

JONES 1959 = D. M. Jones, "Cicero as a translator", *Bulletin of the Institute of Classical Studies* No. 6, 22-34, Wiley.

LAUGHTON 1961 = E. Laughton, "Cicero and Greek orators", *The American Journal of Philology*, Vol. 82, No. 1, 27-49, Johns Hopkins University Press.

LOMAS 1996 = K. Lomas, "Greeks, Romans, and Others: problems of colonialism and ethnicity in southern Italy, *Roman imperialism: post-colonial perspectives*, edited by J. Webster; N. Cooper, School of Archaeological Studies, University of Leicester, 135-144.

MACMULLEN 1967 = R. MacMullen, *Enemies of the Roman Order*, Harvard University Press, Harvard.

MACMULLEN 1991 = R. MacMullen, "Hellenizing the Romans (2nd Century B.C.)", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Bd. 40, H. 4, 419-438, Franz Steiner Verlag.

MAY 2002 = J. May, *Brill's companion to Cicero: oratory and rhetoric*, edited by J. May, Brill, Leiden • Boston • Köln.

- MADSEN 2006 = J. M. Madsen, "Intellectual Resistance to Roman Hegemony and its Representativity", *Rome and the Black Sea Region*, 63-82, Aarhus Universitetsforlag, Denmark.
- MOMGILIANO 1975 = A. D. Momgiliano, *Alien wisdom: The Limits of Hellenization*, Cambridge University Press, Cambridge.
- PEARSON 1968 = L. Pearson, "Cicero's Debt to Demosthenes: The Verrines", *Pacific Coast Philology*, Vol. 3, 49-54, Penn State University Press.
- PEIRANO 2010 = I. Peirano, "Hellenized Romans and Barbarized Greeks; Reading the End of Dionysius of Halicarnassus, *Antiquitates Romanae*", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 100, 32-53, Society for the Promotion of Roman Studies.
- PETROCHILOS 1974 = N. K. Petrochilos, *Roman Attitudes to the Greeks*, National and Capodistrian University of Athens, Faculty of Arts, Athens.
- PUTNIK 2005 = N. Putnik, „Upotreba grčkog jezika u Ciceronovim pismima“, *Lucida intervalla* 31, 53–65, Beograd.
- RAWSON 1972 = E. Rawson, "Cicero the Historian and Cicero the Antiquarian", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 62, 33-45, Cambridge University Press.
- RAWSON 1985 = E. Rawson, *Intellectual life in the late Roman Republic*, Johns Hopkins, University Press, Baltimore.
- RAWSON 1994 = E. Rawson, *Cicero: A Portrait*, Bristol Classical Press, Bristol.
- ROSE 1921 = H. J. Rose, "The Greek of Cicero", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 41, Part 1, 91-116, Cambridge University Press.
- ROWLAND 1972 = R. J. Rowland, "Cicero and the Greek World", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Vol. 103, 451-461, Johns Hopkins University Press.
- SAUNDERS 1944 = C. Saunders, "The Nature of Rome's Early Appraisal of Greek Culture", *Classical Philology*, Vol. 39, No. 4, 207-214, The University of Chicago Press.
- SCRIBNER 1920 = H. S. Scribner, "Cicero as a Hellenist", *The Classical Journal*, Vol. 16, No. 2, 81-92, The Classical Association of the Middle West and South.

SHACKLETON BAILEY 1965/1967 = D. R. Shackleton Bailey, *Cicero's letters to Atticus*, Volumes I-VI, Cambridge University Press.

SHOWERMAN 1904 = G. Showerman, Cicero's Appreciation of Greek Art, *The American Journal of Philology*, Vol.25, No. 3, 306-314, Johns Hopkins University Press.

SMITH 1966 = R. E. Smith, *Cicero the Statesman*, Cambridge University Press, Cambridge.

STEELE 1900 = R. B. Steele, "The Greek in Cicero's epistles", *The American Journal of Philology*, Vol.21, No. 4, 387-410, Johns Hopkins University Press.

STRIKER 1995 = G. Striker, "Cicero and Greek Philosophy", *Harvard studies in Classical Philology*, Vol. 97, 53-61, Harvard University.

STRACHAN-DAVIDSON 1903 = J. L. Strachan-Davidson, *Cicero and the fall of the Roman Republic*, The Knickerbocker Press, New York.

WALLACE-HADRILL 1998 = A. Wallace-Hadrill, "To be Roman, Go Greek", *Modus Operandi*, Bulletin of the Institute of Classical Studies, Supplement 71, 79-91, London.

WALLACE-HADRILL 1998 = A. Wallace-Hadrill, *Rome's Cultural Revolution*, Cambridge University Press, Cambridge.

WARDMAN 1976 = A. Wardman, *Rome's debt to Greece*, Ithaca, London.

WEDECK 1929 = H. E. Wedeck, "The Roman Attitude toward Foreign Influence, Particularly toward the Greek Influence during the Republic", *The Classical Weekly*, Vol. 22, No. 25, 195-198, Johns Hopkins University Press.

WHITE 2010 = P. White, *Cicero in Letters: Epistolary Relations of the Late Republic*, Oxford University Press, Oxford.

WOOD 1991 = N. Wood, *Cicero's Social and Political Thought*, Berkeley-Los Angeles-Oxford: University of California Press.

WOOTEN 1945 = C. Wooten, *Cicero's Philippics and Their Demosthenic Model*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill and London.

ВЕЋУ ОДЕЉЕЊА ЗА КЛАСИЧНЕ НАУКЕ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
КОМИСИЈИ ЗА ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЗОФСКОГ
ФАКУЛТЕТА

Изабрани у комисију за разматрање
предлога теме докторске дисертације
„Однос

Римљана према Грцима и грчкој култури у
Цицероновим делима: контекстуална
анализа етнонима *Грци* пертинентних
термина”, који је презентовала Марина
Милановић, подносимо

РЕФЕРАТ

о квалитетности кандидата
и подобности предложене теме
докторске дисертације

Подаци о кандидату

Марина Милановић рођена је 9. 3. 1990. у
Горњем Милановцу, где је похађала
основну
школу. Као вуковац завршила је
Филолошку гимназију у Београду 2009.
године. Исте
године уписала се на Филозофски
факултет у Београду, Одељење за класичне
науке.

Основне студије завршила је 2013. године,
са просечном оценом 9,12, одбранивши
завршни рад „Врховни стоички принцип у
три дијалога Луција Анеја Сенеке”.

Наредне,

2014. године, завршила је и мастер студије
са просечном оценом 9,64, одбранивши рад

„Контраховани облици перфекатске
основе у Цицероновим *Веринама* и
Филипикама”.

Докторске академске студије на Одељењу
за класичне науке Филозофског
факултета у

Београду уписала је у децембру 2012.

године. До сада је положила све

предвиђене испите

са просечном оценом 10.

Као ученик првог разреда Филолошке

гимназије, освојила је 2006. године друго

место на

Републичком такмичењу у знању класичног
грчког језика, а наредне године освојила

је

1

прво место на истом такмичењу, и тако је

стекла стипендију Министарства

просвете, науке

и технолошког развоја за изузетно

надарене ученике. Наведену стипендију

добила је и

током студија захваљујући континуираном
високом просеку.

Кандидаткиња је била члан пројектног

тима (техничка помоћ – скенирање

фотографија и

докумената) на пројекту Министарства

културе Републике Србије *Римско и*

рановизантијско присуство на тлу

Србије. Презентација и интерпретација

изворне грађе

(2014–2015). Од октобра 2015. године ангажована

је на извођењу наставе латинског језика

на Одељењу за археологију Филозофског

факултета у Београду.

Марина Милановић је објавила један

коауторски рад са проф. др Горданом

Маричићем,

“For reading, watching and clapping: Sartre’ s Dirty hands and Hristic’ s Clean hands” ,
Istraživanja, Novi Sad, 2015, 46–56. У току је објављивање још једног коауторског рада са проф. др Горданом Маричићем, “The tragic chorus in ancient times and nowadays: its role and staging” , *Istraživanja*, Novi Sad, 2016.

Предмет и циљ дисертације

Кандидаткиња је за предмет предложене докторске дисертације одабрала анализу односа

Римљана према Грцима и античкој грчкој култури у делима Марка Тулија Цицерона. Своје

ставове о Грцима и њиховој култури, као и осећања филхеленизма или пак

антихеленизма,

заступљена међу римском политичком и интелектуалном елитом позне Републике,

Цицерон је, директно или индиректно,

износио у политичким и судским

беседама,

реторским и филозофским списима, али и у приватним писмима.

Сву сложеност односа блиско повезаних и међусобно зависних култура, које су се вековима надметале и допуњавале,

кандидаткиња ће покушати да анализира на опусу

римског аутора којега краси широко образовање и интересовање за грчку културу. У

Цицероновим беседама, списима и писмима она ће покушати да истражи колико су код

самог аутора, али и у римском друштву, били присутни анимозитет, предрасуде или

стереотипи, а колико наклоност према Грцима и њиховој култури. Такође, кроз Цицеронов

угао гледања, покушаће да открије појединости и нијансе тог односа и да својим закључцима употпуни целокупну слику о односу ових двеју култура.

М. Милановић посветиће значајну пажњу дефинисању Цицероновог личног става према

грчком наслеђу и према Грцима, и истражиће може ли се рећи, и са каквим импликацијама, да ли је био хеленофил или пак супротно.

У контексту грчко-римских односа, кандидаткиња уочава билингвизам као одраз споја двеју култура, будући да су у Цицероново доба грчки језик познавали елитни, образовани

слојеви друштва, али и нижи слојеви, који су са грчким језиком били у контакту у свакодневном комуникацији. Стога је грчки језик, закључује кандидаткиња, на римском тлу

у себи носио дуалност – био је знак престижа међу елитним слојевима, али и језик

најнижих друштвених маса.

У средишту истраживања одређених сегмената датог опуса наћи ће се питање о супротстављању „двеју култура“ унутар једне грчке, која се дијакхронијски, већ у Цицероново доба, делила на узорну античку и савремену хеленистичку.

Анализа ставова

литерарних ликова у његовим реторским и филозофским списима пружиће потпунију слику о интелектуалном развоју Рима, будући да су они углавном за генерацију старији од самог аутора.

М. Милановић анализираће и термине *хеленофил*, *Graeculus*– Грк, називе којима су Римљани давали својим сународницима који су били наклоњени грчкој култури или су живели на Грцима сличан начин – *pergraecari*, а то је, из римске перспективе подразумевално неумереност, расипништво, претерано бављење филозофијом и сродним наукама. Такође, кандидаткиња ће покушати да испита дали су противљење и подозривост према грчкој култури били симболични, ради потврде и очувања римске културне независности од стране владајуће и интелектуалне елите, или је пак та нетрпељивост имала дубље корене, као и да разјасни и ближе одреди Цицеронове ставове. Напослетку, комплетном анализом предложених термина, могао би се стећи потпунији увид у Цицероново поимање грчке културе.

3

Опис садржаја дисертације

Кандидаткиња је предложила да њена дисертација има следећу структуру:

Садржај

1. УВОД

2.1. Предмет

2.2. Циљ

2.3. Постојећа истраживања

2. ГОВОРИ

3. РЕТОРСКА ДЕЛА

4. ФИЛОЗОФСКА ДЕЛА

5. ПИСМА

6. ПОРЕЂЕЊЕ НАЛАЗА

7. ДОДАТАК

8.1. Графички приказ

8.2. Табеларни приказ

9. ЗАКЉУЧЦИ

10. БИБЛИОГРАФИЈА

Основне хипотезе од којих ће се поћи у истраживању

Кандидаткиња претпоставља да ће, истражујући појединачне примере датог предлога теме, доћи до општих закључака о Цицероновом односу према Грцима и њиховој култури. Потом, да је Цицерон репрезентативан и релевантан као извор за истраживање ове теме, будући да је био државник и адвокат, као и високи интелектуалац који се и сам у савршавао у колевци европске цивилизације. Свесна да се не може са сигурношћу тврдити који су ставови о Грцима у беседама његови лични, а које износи као адвокат, кандидаткиња претпоставља да се могу анализирати и поредити са оним изнетим у интимнијој преписци.

4

М. Милановић очекује да ће анализа показати слојевитост у погледу Цицероновог односа према грчком наслеђу и да ће допринети целокупном мозаику проматрања и разумевања узајамног дејствовања ових двеју узорних култура.

Кандидаткиња претпоставља и да се значајан увид у представљену тему може стећи

анализом одломака у којима се експлицитно помињу Грци. Истраживањем ће обухватити целокупан Цицеронов опус, а термини који ће бити обухваћени претрагом су етноним *Грк*

(*Graecus, Graius, Achaei, Achivi*) и припадајући топоними. Прелиминарним претраживањем дошла је до податка да су поменути термини употребљени више од хиљаду пута. Сваку

употребу кандидатиња ће анализирати уколико утврди да је релевантна за тему. На

основу значајног броја нађених примера, М. Милановић претпоставља да ће они чинити

подесан материјал за истраживање.

Методе које ће се у истраживању

применити

Кандидатиња намерава да електронским путем претражи наведене термине у Цицероновом опусу и да сакупи илустративне примере за предложену тему, а потом да их, уз коришћење литературе, анализира, упореди и изведе опште закључке. Тако ће користити компаративни метод при двојаком поређењу. Првенствено ће покушати да уочи истоветности и разлике међу налазима изнесеним у беседама, филозофским и реторским списима са налазима из интимније преписке. Такође, поредиће налазе који се односе на

његове савременике Грке и оне у којима износи своје мишљење о старим Грцима.

Испитаће под каквим условима су се његови ставови мењали, и покушати да пронађе

узроке. Напослетку, истражиће како је та ситуација изгледала на дијахронијском плану.

Очекивани резултати и научни допринос

Овај рад би, према нашим очекивањима, требало да пружи додатне увиде у однос Римљана

према Грцима и грчкој култури, како римске политичке и интелектуалне елите, којој је

припадао и Цицерон, тако и нижих слојева. Посматрано са лингвистичке тачке, овај би рад

могао да допринесе проучавању билингвизма у последњем периоду Републике. Такође,

5

очекујемо да ће научна тежина и релевантност овога рада бити остварене тако што ће

детаљна анализа датих термина дати нови увид у језичке регистре у Цицероновим беседама, филозофским списима и преписци, поготово оној најинтимнијој. У ширем

смислу, научни допринос овога рада могло би бити употпуњење знања о

Цицероновој

личности кроз његов однос према Грцима и њиховој култури.

Закључак

Потенцијали и резултати које је Марина Милановић остварила на досадашњим нивоима

академских студија, као и њена писана и усмена презентација предложене теме докторске

дисертације, које красе прецизни увиди и добро утемељени и образложени закључци, као и

јасна структура и концепција, дају нам повода за закључак да је кандидаткиња способна да изради докторску дисертацију и да пружи завидан научноистраживачки допринос. Стога са задовољством **предлажемо да се Марини Милановић одобри израда докторске дисертације** под предложеним насловом „Однос Римљана према Грцима и грчкој култури у Цицероновим делима: контекстуална анализа етнонима *Грци* пертинентних термина”, са предложеним ментором, доц. др Борисом Пендељем.

У Београду, 7. 12. 2016.

Потписи чланова комисије:

Доц. др Борис Пендељ (ментор) Проф. др Војин Недељковић

Доц. др Драгана Димитријевић

Доц. др Сандра Шћепановић__